

Дзед Талаш без глянцу

У канцы мінулага года споўнілася 170 гадоў з дня нараджэння Васіля Ісакавіча Талаша. Аднак у жыццёвай мітусні гэта падзея была мала заўважана шырокай грамадскасцю. А між тым імя гэтага чалавека ў свой час у Беларусі было ва ўсіх на слыху, пра адважнага дзеда Талаша ведаў і стары і малы, пра яго гераізм афіцыйна пісалі газеты, а негалосна хадзілі небыліцы. . . Каб высветліць, што і як было на самай справе і якія старонкі ў жыццьяпісе легендарнага дзеда Талаша раней замоўчваліся яго хранікёрамі, мы выправіліся на Петрыкаўшчыну – малую радзіму героя.

«Спакойна і павольна, як у зачарованым сне, утуліўшыся ў балоты, нясе Прыпяць сухадоламу Дняпру сваю багатую даніну. Не спяшаецца яна выносіць дабро палескіх балот. А яго так многа, што ўсё роўна, спяшайся не спяшайся, а гэтай работы ёй хопіць на доўгія гады. . .» – адразу згадваецца завучанае ў школе, калі трапляеш у вёску Навасёлкі, дзе жыў Талаш. Дзякуючы таленту Я. Коласа, які ў сваёй аповесці «Дрыгва» апісаў гэты куток, тут усё здаецца знаёмым. Неяк самі па сабе прыходзяць на ўспамін і многія апісаньня пісьменнікам акалічнасці жыцця яго літаратурнага героя. Думаецца, такое адчуванне ўласціва ўсім, хто больш-менш старанна вывучаў у школе «Дрыгву». Таму, відаць, паўтарацца пра тое, як жыў дзед Талаш пад панскім прыгнётам і як у часы грамадзянскай вайны змагаўся з белапольскімі акупантамі, няма асаблівай патрэбы. Калі ж у каго яна ёсць, перачытайце Коласаў твор – ён і сёння складзе канкурэнцыю любому дэтэктыву.

Завочнае знаёмства

А між тым імя старога палешука Васіля Талаша, які не стаў мірыцца з прысутнасцю іншаземных захопнікаў і, маючы за плячыма шаноўны ўзрост, арганізаваў партызанскі атрад, каб змагацца з ворагам, атрымала ўсебеларускую вядомасць у сярэдзіне 1930-х гадоў, адразу ж пасля з'яўлення на паліцах бібліятэк і кнігарняў прысвечанай тым падзеям аповесці «Дрыгва». Чытачы захапляліся мужнасцю і гераізмам галоўнага героя твора, высока цанілі ваяцкія здольнасці, актыўна цытавалі яго трапныя выразы. . . І практычна ўсе былі перакананыя, што Я. Колас да драбніц спісаў вобраз з рэальна існуючага

жыхара петрыкаўскай вёскі Навасёлкі дзеда Талаша.

На справе ж усё было не зусім так. «Дрыгву» пісьменнік ствараў з канца 1932 і ў 1933 годзе, не будучы асабіста знаёмым з прататыпам галоўнага героя свайго твора. А штуршком для яго напісання паслужыў наступны выпадак. Летам 1932 года адразу трыма акадэміямі навук – Усеаюзнай, Беларускай і Украінскай – была арганізавана экспедыцыя на Палессе з мэтай комплекснага вывучэння гэтай унікальнай тэрыторыі. Удзельнікі зладзілі вандроўкі ці не ва ўсе палескія вёскі і мястэчкі, у якіх сустракаліся з шаноўнага ўзросту жыхарамі і запісвалі ад іх мясцовыя легенды і паданні, звычаі і абрады, прасілі падзяліцца ўспамінамі пра памятныя падзеі ранейшых часоў і г.д. У вёсцы Навасёлкі, што пад Петрыкавам, даследчыкі завіталі ў госці да 88-гадовага Васіля Ісакавіча Талаша, які і расповёў ім пра многія прыгоды са свайго доўгага жыцця.

У час разбору і аналізу здабыткаў творча-даследчыцкага дэсанта на Палессе сшытак з тымі ўспамінамі зацікавіў кіраўніка экспедыцыі ад Беларускай акадэміі навук Васіля Шчарбакова. Ён і перадаў іх свайму добраму знаёмаму Якубу Коласу. Пісьменніцкі нюх не падвёў і творцу – жыццьяпіс палескага доўгажыхара так захапіў народнага паэта, што адразу ж быў узяты ім за аснову чарговага мастацкага твора. І толькі пасля выхаду ў свет «Дрыгвы» Я. Колас у 1934 годзе прызнаўся чытачам газеты «Літаратура і мастацтва»: «Чым падкупляў мяне гэты расказ? Цікава была сама ідэалагічная эвалюцыя старога жыхара глухога Палесся, як ён з чалавека непісьменнага, адсталлага фармаваўся ў свядомага старонніка савецкай улады і актыўнага барацьбіта за яе, а значыць і за свае класавыя інтарэсы. Вось

гэтае фармаванне новага чалавека пад уплывам розных акалічнасцей, як навала белапольскай акупацыі, жорсткая расправа акупантаў з бядняцкім сялянствам, асабліва з тым, што спачувала бальшавікам, з аднаго боку, а з другога – уплыў бальшавізму, прадстаўнікоў Чырвонай Арміі і падпольных камуністычных арганізацый – я і палажыў у аснову сваёй аповесці «Дрыгва».

Добры знаўца жыцця беларускага сялянства, Я. Колас многае пры апісанні падзей узяў і са сваіх асабістых успамінаў. Прынамсі, як згадваў пісьменнік, эпізод палявання ваўка на дзіка, які дзеля спатолення голаду нішчыў мурашнік, «гэта расказ майго бацькі, пачуты яшчэ ў дзяцінстве». Маляўнічыя апісанні Прыпяці – таксама згадкі настаўніцкай маладосці класіка, праведзенай у тым ліку і на Піншчыне. «Работа над аповесцю мяне захапіла сама па сабе, – пісаў Я. Колас. – Захапіла яна і таму, што я больш-менш добра ведаў Палессе, адлюстраванае ў маіх аповесцях «У палескай глушы», «У глыбі Палесся».

«Разборкі» з класікам

А як жа паставіўся да мастацкага твора, што праславіў яго, сам В. Талаш?

У хуткім часе пасля выхаду аповесці з друку ён шчыра прызнаваўся: «Я чытаў «Дрыгву» разы тры. І, нягледзячы на тое, што імёны некаторых людзей, пра якіх там гаворыцца, зменены, я пазнаю сваіх старых сяброў. Я пазнаю тых байцоў, разам з якімі мы баранілі нашу Савецкую краіну...». У цэлым стары паляшук адобрыў твор, зрабіўшы выснову, што «Дрыгва» – «цікавая і праўдзівая кніжка... Яна не толькі расказвае пра мінулае, але і вучыць нас, арыентуючыся і на будучыню».

Аднак агульная прыязная ацэнка твора прататыпам галоўнага героя зусім не азначала, што з усімі фактамі, выкладзенымі ў ім пісьменнікам, дзед Талаш быў згодны. Праўда, свае прэтэнзіі на гэты конт ён публічна асабліва не выказваў. Затое вырашыў паехаць у Мінск, каб асабіста «разабрацца» з пісьменнікам.

«Дзе і калі я сустрэўся з дзедам Талашом? Калі мне не здраджвае памяць, я ўпершыню сустрэўся з героем сваёй аповесці ў Мінску, у будынку Акадэміі навук... Гэта было ў 1934 годзе, пасля таго, калі аповесць была выдадзена, – успамінаў Я. Колас. – Дзед Та-

◀ Васіль Ісакавіч Талаш.
1943 год

лаш прачытаў яе і вырашыў убачыць мяне. Мы гаварылі з ім пра аповесць. Дзед крыху крытыкаваў мае пралікі. Так, напрыклад, у аповесці дзед названы Рыгорам. На самой жа справе яго завуць Васілём (Ісакавічам). Я пераблытаў і імёны яго сыноў. Ён таксама не быў згодзен са мной і ў тым, што ён збег ад трох канваіраў, польскіх салдат. Дзед упарта стаіць на тым, што іх было пяць...».

«Праходзячы праз нейтральную паласу, я ў лесе натрапіў на групу ўзброеных палякаў. Пачалі яны страляць па мне. Дзьявацца мне не было куды. Я трапіў у лапы пяці палякаў. Злавлілі яны мяне, пачалі распытваць, хто я такі, куды іду. Быў крэпкі мароз. Я іду, прыглядаюся да ўзброеных людзей і бачу: шчупленькія. Яны вядуць мяне да каменданта. Я прыкінуўся прасцячком і кажу ім: «А стрэльбачкі ж якія ў вас добрыя!» І ў гэты ж час схапіў у аднаго паляка стрэльбу, наводліў стукнуў аднаго з іх па галаве; стрэльба зламалася, і ў маёй руцэ застаўся ствол. Гэтым ствалом умомант размахнуўся, ударыў другога. Удары былі да таго моцныя, што і першы і другі зваліліся з ног, а тры астатнія ў паніцы кінуліся ўцякаць ад мяне. А гэтага мне толькі і трэба...» – менавіта так распавядаў дзед Талаш у 1932 годзе рэспандэнтку палескай навуковай экспедыцыі пра свой арышт палякамі.

Нягледзячы на дзедаву заўвагу, пісьменнік не стаў мяняць колькасны склад польскага дазору ў наступным перавыданні аповесці. Таму і зараз у «Дрыгве» гэты эпізод мы чытаем у такой рэдакцыі: «Заглядзеўся дзед Талаш на гэты дуб і даў зевака: і не агледзеўся ён, як перад ім, быццам з снегу выскачыўшы, вынырнулі легіянеры...

«Канец», – думаў сам сабе дзед Талаш. І вялікі прадсмертны сум ахапіў яго душу.

Наабапал іх дарогі стаіць лес, пасівелы ад інею, як і дзед Талаш ад старасці. Дзед прыглядаецца да лесу. Няўжо гэта апошні раз бачыць ён гэты лес? І так жа не хочацца ўміраць... Ён пераводзіць вочы на свой канвой. Легіянеры курчацца ад марозу, наставілі каўняры шынялёў. Двое ідуць наперадзе. За імі дзед Талаш, а трэці, старшы, ідзе ззаду і трохі наўзбоч. Дзед Талаш ме рае вокам іх фігуры, ацэньвае іх фізічную сілу. Яны здаюцца яму, як сам ён казаў, «шчуплымі». І раптам нешта знутры штурханула дзеда Талаша. У момант вока ён хватае карабін з рук старшага легіянера, таго, што ішоў наўзбоч ззаду, і б'е яго з такой сілай прыкладам па галаве, што ложа карабіна ломіцца. Трэск зламанага карабіна і хруст чэрапа зліваюцца ў адзін гук. Як сцяты маланкаю, легіянер тут жа падае. Толькі адзін крык, немы і невыразны, вырваўся з яго грудзей.

– Сюды! Ка мне, хлопцы! – дзіка крычыць дзед Талаш і кідаецца з металёваю часцю карабіна, што засталася ў яго руках, на другіх салдат. Яны ж ад нечаканасці і страху пакідалі свае карабіны і кінуліся наўцёк у лес.

▼ Помнік дзеду Талашу – літаратурнаму герою Я. Коласа на плошчы г. Мінска, якая носіць імя народнага паэта

Падабраў дзед іх карабіны і, як дзікі звер, сам кінуўся бегчы».

Ганарар не дзялілі

– Якіх-небудзь значна больш істотных прэтэнзій да аповесці Якуба Коласа дзед Талаш не выказаў. Прынамсі, аб гэтым няма пісьмовых згадак, – гаворыць Мікола Жыгоцкі, аўтарытэтны даследчык жыццяпісу В. Талаша, у нядаўнім мінулым навуковы супрацоўнік Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа. – Наогул жа пасля гэтага і пісьменнік, і яго герой сталі прыяцелямі і пры кожнай сустрэчы, а іх, на жаль, было не так і шмат, радаваліся, што змаглі зноў пабачыцца.

У сувязі з гэтым, на думку даследчыка, зусім недарэчнымі з'яўляюцца шырока растыражаваныя ў Інтэрнэце сцверджанні некаторых аўтараў, што, нібыта, дзед Талаш патрабаваў ад Я. Коласа аддаць яму частку атрыманага за «Дрыгву» ганарару.

– Гэта не больш чым міф, – сцвярджае М. Жыгоцкі. – Безумоўна, Васіль Ісакавіч быў гаспадарлівым і ашчадлівым селянінам, які прывык ладзіць свой дабрабыт уласнымі сіламі і працай. Пры гэтым ён, канешне, не ўпускаў таго, што яму належала па праву. Аднак на вымагальніцтва ў адносінах да глыбока паважанага пісьменніка ён наўрад ці адважыўся б. Дый сам Я. Колас, як мы ведаем, ставіўся да назойлівых прасіцеляў, што рэгулярна спрабавалі «выцягнуць» з яго грошы, адназначна адмоўна. З дзедам Талашом жа ў яго і ў далейшым былі выключна толькі прыязныя адносіны.

Так, калі летам 1939 года В. Талаш другі раз завітаў у госці да Я. Коласа, то пісьменнік таксама наладзіў яму сардэчную сустрэчу, вазіў дзеда ў сваім аўтамабілі, паказваў яму сталіцу. Завіталі тады яны і ў Дзяржаўны тэатр оперы і балета, на адну з рэпетыцый оперы «У пушчах Палесся», створанай кампазітарам Анатолем Багатыровым па матывах Коласавай «Дрыгвы».

«...У цёмную глядзельную залу Якуба Коласа увайшоў не адзін. Побач з ім быў невысокі, ужо зусім сівы, але яшчэ моцны каржакаваты стары, – згадваў пазней колішні дырэктар тэатра Аскар Гантман. – Пісьменнік клапатліва пасадзіў свайго спадарожніка ў мяккае крэсла.

...Колас пазнаёміў нас. Гэта быў легендарны дзед Талаш!

Мастак С. Нікалаеў, які афармляў спектакль, прапаноўваў дзясяткі эскізаў, але адна сцэна не «давалася» яму – у партызанскім лесе. Паказалі малюнку гасцю. «А вось тут, на паляны, у нас ляжаў вялізны дуб. Не памятаю, ці ссеклі яго, ці маланкай скасіла... Такі волат!» Сам таго не ведаючы, дзед Талаш падказаў мастаку правільнае афармленне сцэны».

Дарэчы, як вынікае далей з успамінаў А. Гантмана, дзед Талаш меў даволі добры эстэтычны густ. Праўда, ён крыху быў шакаваны тым, што героі ў оперы ўвесь час спяваюць, а не гавораць, аднак, нягледзячы на гэта, «з задавальненнем слухаў многія ары, і асабліва «Люблю я прыволле...».

Сюжэт для яшчэ аднаго твора

Не менш цікавы, чым апісаны ў «Дрыгве», і, скажам так, пасляпартызанскі перыяд біяграфіі старога Талаша. Ён бы цалкам мог стаць сюжэтам для яшчэ аднаго твора, бо жыццё легендарнага героя грамадзянскай вайны ў 1920–1930-я гады і нават у перыяд Вялікай Айчыннай вайны таксама было насычана неардынарнымі падзеямі.

Пасля расфарміравання партызанскага атрада дзед Талаш быў разведчыкам 417-га стралковага палка Чырвонай арміі. Як добры знаўца прыпяцкага наваколля, ён дапамагаў чырвонаармейцам зарыентавацца на мясцовасці, падказваў, як абысці балоты, пад выглядам простага сельяніна наведваўся ў Петрыкаў і іншыя буйныя паселішчы, дзе былі размешчаны гарнізоны праціўніка, выведваў там колькасны склад ворага, стан яго ўзбраення і г.д. і ўсё ўбачанае і пачутае перадаваў камандаванню. Архіўныя дакументы захоўваюць звесткі і пра непасрэдны ўдзел В. Талаша ў асобных баях, як і тое, што ён двойчы хварэў на тыф і паспяхова пераадолеў гэтую надзвычай цяжкую па тым часе хваробу.

Як толькі скончылася грамадзянская вайна, у Талаша з'явілася новая пасада – ён быў прызначаны старшынёй Навасёлкаўскага сельсавета. Гэта быў няпросты час – час супярэчнасцей у вырашэнні большавікамі многіх сацыяльных пытанняў у вёсцы, час харчовых развёрстак і зараджэння калектывізацыі. Тым не менш В. Талаш у гэты перыяд знаходзіцца ў цэнтры грамадскага і палітычнага жыцця свайго рэгіёна, выступае на мітынгх, агітуе за савецкую

ўладу і адначасова... хадайнічае перад рэспубліканскімі партыйнымі органамі аб узнагароджанні сябе за ўдзел у партызанскім руху і баявых дзеяннях Чырвонай арміі ордэнам Чырвонага Сцяга. І ў 1928 годзе дзед Талаш атрымлівае жаданую ўзнагароду.

Пасля свайго непрацяглага старшынёўства ў сельсавеце дзед Талаш пайшоў на «вольны хлеб». Разам са старэйшым сынам, у сям'і якога жыў, аднаасобна вёў гаспадарку і асабліва не спяшаўся ўступаць у калгас. Гэту акалічнасць – нежаданне далучацца да актывістаў калгаснага ладу, неаднойчы згадвалі В. Талашу. Прынамсі, калі ў 1936 годзе ў дзяржаўных колах Беларусі з'явілася ідэя адсвяткаваць 30-годдзе літаратурнай дзейнасці Якуба Коласа на радзіме героя знакамітай «Дрыгвы», у Мінск з Петрыкаўскага райкама партыі прыйшло пісьмо наступнага зместу: «В сувязі с тем, что дед Талаш до этого времени не вступил в колхоз и никакого участия в организационно-хозяйственном управлении колхоза не принимает, живет одиноличником, своих обязательств перед государством не выполняет и авторитетом среди колхозников не пользуется, бюро РК КП(б)Б считает организацию передачи о творчестве Якуба Коласа непосредственно с колхоза, где живет Талаш, нецелесообразно».

Па ўсім відаць, толькі надзвычайная вядомасць дзеда Талаша дапамагла яму пазбегнуць лёсу соцень і тысяч беларускіх сялян-аднаасобнікаў, якія не жадалі аддаваць нажытае ў калгас і толькі за гэта былі рэпрэсаваны. Праўда, магчыма тут і іншая падаплека: В. Талаш актыўна супрацоўнічаў з пагранічнікамі – дзяржаўная мяжа паміж Савецкім Саюзам і Польшчай праходзіла адносна недалёка ад Петрыкава, і ён дапамагаў высочваць перабежчыкаў і абясшкоджваць шпіёнаў.

У самым пачатку Вялікай Айчыннай вайны па наводцы кагосьці з мясцовых дзеда Талаша арыштавалі фашысты. Але яму ўдалося выкруціцца – паводле адной з версій, ён давёў варожаму начальству, што ў свой час змагаўся з палякамі, якія таксама ваявалі з немцамі. Праўда, аднаго гэтага было недастаткова, дзеду давялося аддаць ордэн Чырвонага Сцяга. Праз год старога зноў арыштавалі. І зноў па ілжывым абвінавачанні ва ўчыненні ім дыверсіі. Даказць віноўнасць дзеда Талаша тады не змаглі

і выпусцілі яго з-за кратаў петрыкаўскай турмы, але пры гэтым загадалі рэгулярна прыходзіць адзначацца.

Пасля гэтага дзед Талаш і вырашыў пайсці ў партызаны. А каб родныя не трапілі пад рэпрэсіі, імітаваў сваю смерць – пайшоў на Прыпяць і каля палонкі пакінуў вопратку і вуду. Пасля гэтага «тапелец» рушыў у партызанскую зону, што была ў лясах на поўнач ад Петрыкава. Там ён сустрэў народных мсціўцаў з атрада, якім камандаваў Герой Савецкага Саюза Раман Мачульскі. Некаторы час дзед Талаш прабыў у Мінскім партызанскім злучэнні, а 1 студзеня 1943 года яго самалётам пераправілі ў Маскву.

І падымалі чарку за сустрэчу

Трэці раз дзед Талаш сустрэўся з Якубам Коласам у 1943 годзе ў Маскве. Праўда, гэта была апошняя іх сустрэча. Народны паэт якраз тады прыехаў у саюзную сталіцу з Ташкента, дзе знаходзіўся ў эвакуацыі. В. Талаш, як мы ўжо ведаем, быў дастаўлены ў першапрастоўную самалётам з партызанскага аэрадрома, які размяшчаўся сярод балот на востраве Зыслаў на Любаншчыне.

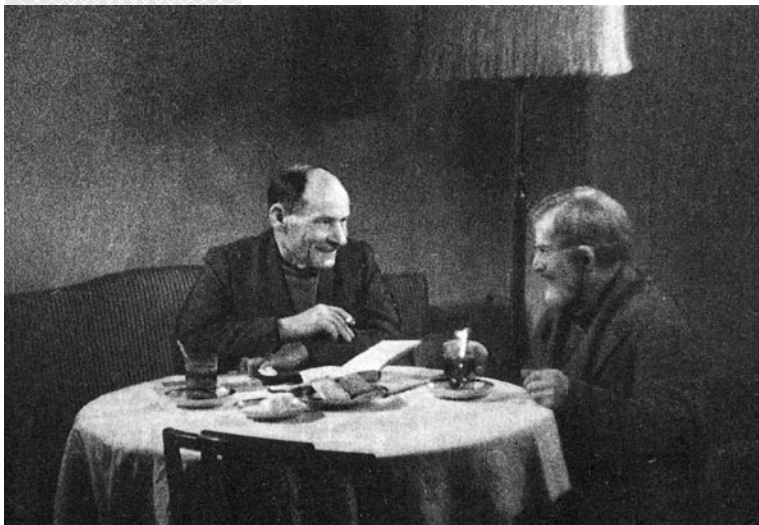
Існуе, скажам так, афіцыйная версія маскоўскай сустрэчы беларускага класіка і яго легендарнага героя. Праходзіла яна ў гасцініцы «Масква» і была знята кінадакументалістамі, дзякуючы чаму мы і сёння можам стаць завочнымі яе сведкамі. Письменнік і прататып аднаго з яго літаратурных герояў сядзяць за сталом, п'юць чай. Дзед Талаш захоплены гаворкай,

актыўна жэстыкулюе, Я. Колас пры гэтым усміхаецца. Пазней у лісце да жонкі народны паэт пісаў: «Я гляджу на яго сялянскі воблік і мне з ім веселей».

Зразумела, гэта быў пастановачны сюжэт, спецыяльна для «кіношнікаў». Як згадвала кандыдат філалагічных навук Вольга Казлова, якая таксама тады жыла ў гасцініцы «Масква» з маці: «Усе, хто ў гэты час з землякоў жылі ў гасцініцы, хацелі пабачыцца, пагаварыць з Якубам Коласам і з героем аднаго з лепшых яго твораў. І вось яны ў № 310, дзе размясціўся камандзір Мінскага партызанскага злучэння, першы сакратар Мінскага падпольнага абкама КП(б)Б Герой Савецкага Саюза Васіль Іванавіч Казлоў, які прыляцеў у Маскву для справаздачы. Па позірках, пытаннях і рэпліках прысутных вайскоўцаў і партызан можна было адчуць, што хвалююцца яны ў аднолькавай ступені як за Якуба Коласа, так і яго, Талаша, ганарацца іх укладам у агульнанародную барацьбу з ворагам».

А вось пра тое, як праходзіла неафіцыйная сустрэча пісьменніка і дзеда Талаша ў тым жа атэлі, раскажаў у артыкуле «Человек-легенда», надрукаваным 4 студзеня 1995 года ў газеце «Советская Белоруссия», заслужаны дзеяч культуры Беларусі старэйшы сын Я. Коласа Даніла Міцкевіч: «Не лішэнны чудацтва, Талаш не робел пры вступачах з самым высокім начальствам. Ко всем без исключения он обращался на «ты». При случае мог выпить и чарку наравне с более молодыми компаньонами. Известный белорусский партизан, ныне доктор химических наук Сергей Васильевич Маркевич как-то вспоминал о своей встрече с Якубом Коласом, дедом Талашом. Это было в февралемарте 1943 года. Маркевича вызвали из партизанской зоны в Москву. Поселился он в гостинице «Москва». В это время там жили Якуб Колас, приехавший из Ташкента, Петрусь Бровка и дед Талаш. Маркевич раздобыл угощение и пригласил к себе их и еще одного генерала-летчика. Выпили. Потом Колас и Талаш начали соревноваться, кто кого перетянет «на крючки». Надо было согнуть средний палец правой руки и попытаться разогнуть его у «противника». Я знаю, что тогда батька перетягивал меня (а у меня рука была крепкая). А вот с Талашом у него вроде не получалось. Крепыш и здоровяк Маркевич еле удерживал стол, на котором шла борьба...».

▼ Дзед Талаш і Якуб Колас у час сустрэчы ў гасцініцы «Масква». 1943 год

Пасля ад'езду Я. Коласа ў Ташкент дзед Талаш перасяліўся ў іншую маскоўскую гасцініцу – «Якар», дзе пражыў да канца 1943 года і адкуль разам з урадам Беларускай ССР пераехаў у вызваленую ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў Навабеліцу – прыгарад Гомеля.

Актыўны агітатар

Што ж да непасрэднага знаходжання дзеда Талаша ў Маскве, то, нягледзячы на шануюны узрост – 99 гадоў, ягонае жыццё ў сталіцы было вельмі насычаным. Легендарны дзед быў негалосным кансультантам пры Беларuskім штабе партызанскага руху. Усесаюзную вядомасць дзеда Талаша – якраз перад вайной на экраны выйшаў фільм «Вогненныя гады» паводле яго прыгод у грамадзянскую вайну – выкарыстоўвалі партыйныя работнікі на ідэалагічным фронце. З яго удзелам наладжваліся шматлікія сустрэчы для чырвонаармейцаў, рабочых абаронных заводаў, прадстаўнікоў інтэлігенцыі. На іх дзед Талаш заўсёды выступаў пранікнёна, заклікаў самаахвярна змагацца з ворагам да поўнай перамогі над ім.

Актыўна выступаў дзед Талаш і ў друку, на радыё, выдаваліся лістоўкі з яго прамовамі. Вось што згадваў у сваіх успамінах вядомы беларускі скульптар народны мастак СССР Заір Азгур: «У лістоўках і па радыё тады гучалі гарачыя словы дзеда Талаша, з якімі ён звяртаўся да нашых людзей на часова акупіраванай Беларусі. Словы аўтарытэтныя, важкія, па-мужыцку трапныя і своечасовыя. Вядома, ушлыў такой патрыятычнай агітацыі не ўважаць на вагах, і ніхто не можа ацаніць меру ўкладу яе ў агульную барацьбу нашага народа з гітлераўскай навалай. Але мне здаецца, што дзеду Талашу тады тая ж палешука верылі больш, чым каму-небудзь іншаму, бо гэта было гарачае пачуццё земляка, суседа, блізкага, які на сабе змераў усю глыбіню крыўды».

Паводле сведчання паэта Анатоля Астрэйкі, якому пашчасціла слухаць прамовы дзеда Талаша па радыё ў партызанскім атрадзе, яго палымныя заклікі заўсёды знаходзілі жывы водгук у народных мсціўцаў. «Гэта было ў Старадарожскім раёне, – прыгадваў Анатоль Пятровіч. – Мы сядзелі з сакратаром падпольнага райкама партыі. У вызначаны час вырашылі паслу-

хаць Маскву. Настроілі прыёмнік на адпаведную хвалю і раптам чуем родную гаворку. Услухаліся – дзед Талаш, здаецца. Бліжэй да прыёмніка падселі... Гэта быў палымны зварот старога партызана да народных мсціўцаў. Мне і зараз помняцца некаторыя словы з гэтага звароту: «Трэба, браткі, так зрабіць, – казаў Талаш, – каб ні адзін фашыст з Беларусі не выйшаў жывы».

Асоба дзеда Талаша асабліва была папулярнай сярод журналістаў, паэтаў, мастакоў, якія на прыкладзе яго жыцця абуджалі патрыятычныя пачуцці ў савецкага народа, заклікалі ўсіх да бязлітаснай барацьбы з ворагам. Так, вядомы рускі паэт Аляксей Суркоў яшчэ ў пачатку Вялікай Айчыннай вайны напісаў верш «Дед Талаш», яго надрукавалі многія газеты, у тым ліку і ў перакладзе на беларускую мову, зробленым паэтам Антонам Бялевічам, у папулярнай сярод партызан газеце-плакаце «Раздавім фашысцкую гадзіну». Беларускі мастак Іван Ахрэмчык напісаў партрэт В. Талаша – мужа партызана, у вачах якога «і смутак, і туга па дарагіх мясцінах, па любай сэрцу Прыпяці», які затым ахвотна тыражавалі многія выданні. Асаблівай папулярнасцю карысталіся напісаныя журналістамі газеты «Савецкая Беларусь» ад імя старога партызана-палешука так званыя гутаркі – «Дзед Талаш і яго ўнук», «Каб прыйшло хутчэй на нашу вуліцу свята – забі немца-ката», а таксама лістоўкі «Забіць немца не грэх, а святая справа», «Прыслужнік фашысцкага зброду – самы пракляты вораг народа» і інш. Пісалі газеты і пра падзеі на малой радзіме легендарнага дзеда, на Петрыкаўшчыне. Так, у артыкуле «Падарунак партызан», надрукаваным у той жа «Савецкай Беларусі», паведамлялася, як у час аднаго з баёў на Прыпяці партызаны захапілі дзве маторныя лодкі са зброяй і чатырох фашыстаў. У адной з лодак сярод трафeyaў яны знайшлі акардэон замежнай вытворчасці і вырашылі пераправіць яго праз лінію фронту і перадаць Беларускаму дзяржаўнаму ансамблю песні і танца у якасці падарунка ад землякоў дзеда Талаша. Што і было зроблена ў час выступлення гэтага калектыву ў Новасібірску.

Сваю шырокую вядомасць выкарыстоўваў дзед Талаш і ў асабістых мэтах. Ён неаднаразова прасіў Панцеляймона Панамарэнку, начальніка Цэнтральнага штаба партызанскага руху, наладзіць яму

сустрэчу з усесаюзным старастам Міхаілам Калініным. На яе ў старога партызана быў свой разлік – дзед вырашыў прасіць у старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР дублікат ордэна Чырвонага Сцяга, адабранага ў яго немцамі. І ён дабіўся свайго: Калінін прыняў праслаўленага партызана, меў з ім гутарку, а праз некаторы час дзед Талаш атрымаў і дублікат свайго баявога ордэна. Дарэчы, пазней яго яшчэ ўзнагародзілі ордэнам Айчыннай вайны 1-й ступені і медалём «Партызану Айчыннай вайны».

Трапляў дзед Талаш у Маскве і ў розныя казусныя сітуацыі. Паводле сцверджання Д. Міцкевіча, сына Якуба Коласа, аднаго разу старога палешука затрымала міліцыя, калі той прадаваў сухары. «А делал он это для того, чтобы на вырученные деньги купить конфеты угощать детей. Поэтому и сушил хлеб в гостинице. Когда же милиционеры узнали имя «спекулянта», они с извинениями отпустили старика».

Увогуле, дзеда Талаша добра ведалі і простыя масквічы, асабліва тыя, хто жыў у раёне гасцініцы «Якар», дзе спыняўся стары партызан. «Хадзіў па Маскве дзед Талаш у кашушку, у шапцы-вуханцы. Крочыў па вуліцах і плошчах па-гаспадарску... на-прасяк. Галава горда ўзнята. Чалавек, які прывык, што яго пазнаюць і паважаюць сустрэчныя... На заснежаным Цвярскім бульвары я не адзін раз бачыў, як незнаёмыя людзі ў афіцэрскім абмундзіраванні, з баявымі ўзнагародамі саступалі дарогу дзеду Талашу. Здагадваліся: гэты стары мае за душой тое, што дае яму права крочыць

не збочваючы. І па-добраму ўсміхаліся яму. А можа, і пазнавалі», – дзяліўся ўражаннямі ў сваіх успамінах пра дзеда Талаша скульптар З. Азгур.

100-гадовы ляснік і не толькі

– Старыя навацёлкаўцы расказвалі, што з'явіўся дзед Талаш у вёсцы нечакана, адразу ж пасля яе вызвалення ад фашыстаў, – гаворыць даследчык жыццяпісу легендарнага партызана М. Жыгоцкі. – Усе ішлі пабачыцца з ім, распытаць, як жыў стары ў Маскве, каго бачыў. Дзед Талаш ахвотна прымаў гасцей, дзяліўся ўражаннямі, слухаў іх аповеды пра жыццё пад акупацыяй...

Адразу пасля вяртання дамоў дзед Талаш стаў дапамагаць сыну рамантаваць хату, зруб якой цудам ацалеў у ваенным ліхалецці. Практычны стары партызан і тут скарыстоўваў сваю шырокую вядомасць, прасіў у лясніцтве драўніну, шукаў і знаходзіў дэфіцытныя піламатэрыялы... А аднаго разу, помнячы наказ П. Панамарэнкі звяртацца да яго пры неабходнасці па дапамозе, разам з унучкай Клавай выправіўся ў Мінск. У сталіцы ён дабіўся сустрэчы са старшынёй Саўнаркама Беларусі, і той распарадзіўся выдзеліць Талашу каня. На той час гэта была найлепшая ўзнагарода для дзеда – вараны памочнік дапамагаў у натужнай сялянскай працы не толькі Васілю Ісакавічу, яго родным, але і ўсёй вёсцы.

▼► Дом-музей дзеда Талаша ў вёсцы Навасёлкі Петрыкаўскага раёна і кампазіцыя драўляных скульптур па матывах аповесці Я. Коласа «Дрыгва» на алеі, што вядзе ў музей

У 1944 годзе дзед Талаш справіў сваё 100-годдзе. Аднак, нягледзячы на шаноўны ўзрост, ён быў бадзёры, па-ранейшаму стараўся быць карысным для сваіх родных і аднавяскоўцаў. Ён яшчэ некалькі разоў па розных патрэбах ездзіў у Мінск – уладкоўваў унучку Клаву на вучобу ў медыцынскі інстытут, праведваў унука Уладзіміра, які быў прызваны на тэрміновую вайсковую службу і спасцігаў армейскую службу ў адной з воінскіх часцей у тады яшчэ прысталічным Уруччы. Запрашалі дзед Талаша і на сустрэчы са студэнтамі, вайскоўцамі, інтэлігенцыяй. Ён ахвотна адгукаўся, выступаў, як заўжды, палымяна і эмацыянальна, з уласцівай яму жыццесцвярджальнасцю.

Вясной 1945 года Васіль Ісакавіч уладкаваўся на працу лесніком у Петрыкаўскай лягас. Кажуць, свае працоўныя абавязкі ён выконваў добрасумленна, за што быў узнагароджаны ганаровым знакам.

Аднак узрост браў сваё – у 1946 годзе арганізм дзед Талаша пачаў даваць збоі, стары стаў слабець. Аднаго разу ў яго пачаліся моцныя ваніты і дамашнія адвезлі хворага ў Петрыкаўскую бальніцу. Але там не знайшлося спецыяліста, які б мог зрабіць тэрміновую аперацыю. Тады дактары выклікалі з Мінска самалёт санавіяцыі, на якім Васіля Ісакавіча і даставілі ў сталіцу. Але і лепшыя мінскія дактары не здолелі дапамагчы – 23 жніўня 1946 года ўсімі любімы герой, чалавек-легенда памёр на 102-м годзе жыцця ў час аперацыі.

Зразумела, было б несправядліва, калі б мы, беларусы, не захавалі памяць пра ўнікальнага чалавека і, па вялікаму рахунку, аднаго з нашых нацыянальных герояў, якім, без сумнення, быў Васіль Ісакавіч Талаш. Ён самаахварна служыў беларускаму народу, бараніў сваю Бацькаўшчыну ад ворагаў. Памятаць пра гэта павінны ўсе наступныя пакаленні.

Трэба адзначыць, што ў справе ўшанавання памяці пра дзед Талаша ў нас зроблена многае. Яго вобраз натхняў не толькі Якуба Коласа, легендарнаму партызану прысвяцілі свае творы некаторыя беларускія паэты, мастакі і скульптары. Абеліск работы Заіра Азгура ўстаноўлены на высокім беразе Прыпяці ў гарадскім парку Петрыкава, на магіле героя, якая знаходзіцца на тамтэйшых могілках, таксама ўсталяваны помнік. На сталічнай плошчы Якуба Коласа

◀ Помнік В.І. Талашу ў г. Петрыкаве

побач з велічным манументам самому Песняру знаходзіцца і помнік галоўнаму герою «Дрыгвы» дзеду Талашу. Тры гады таму на кінастудыі «Беларусьфільм» па матывах апавесці Я. Коласа быў зняты 4-серыйны мастацкі фільм «Талаш» (галоўную ролю ў ім выканаў народны артыст Беларусі Геннадзь Гарбук), прыезна сустрэты глядацкай тэлеаўдыторыяй.

Але галоўным месцам захавання памяці пра Талаша з'яўляецца яго дом-музей у вёсцы Навасёлкі Петрыкаўскага раёна. Ва ўнікальнай экспазіцыі зберагаюцца некаторыя рэчы, што належалі дзеду Талашу, у тым ліку і высечаны з дуба човен, на якім ён плаваў па Прыпяці. Разам з падрабязным жыццямі Васіля Ісакавіча Талаша там жа можна пазнаёміцца і з побытам жыхароў Беларускага Палесся канца XIX – пачатку XX стагоддзя, а таксама з гісторыяй вёскі Навасёлкі, удзелам яе жыхароў у Вялікай Айчыннай вайне. Загадчыца аддзела гісторыі Петрыкаўскага раённага краязнаўчага музея Надзея Муратшына, якая праводзіць экскурсіі на сядзібе дзед Талаша, расказвае, што гэты музейны аб'ект карыстаецца папулярнасцю. Тут асабліва шмат наведвальнікаў летнім часам, калі прыпяцкае прыволле прыцягвае сваім характам і непаўторнай прыгажосцю неаб'якавых да мінуўшчыны гэтага краю людзей.

Сяргей ЖОЛУД
Фота аўтара і архіўныя